

J.H. DE RODER

‘U KUNT BEZWAAR HEBBEN TOT U EEN ONS WEEGT’
GEERT WILDERS’ SUCCESVOLLE POLITIEK-VOORBIJ-DE-
INHOUD

Krisis, 2010, Issue 2
www.krisis.eu

We komen er zo langzamerhand achter dat Wilders geen voorbijgaand fenomeen is, net zomin als het populisme in de Nederlandse politiek. Tussen de een en twee miljoen Nederlanders zijn hier blij mee, de anderen staan er onverschillig tegenover of maken zich, in verschillende gradaties, zorgen. Het grootste bezwaar tegen Wilders lijkt toch vooral dat hij een hele bevolkingsgroep op grond van haar godsdienst verdacht maakt en zelfs buiten de orde van de Nederlandse samenleving plaatst. Zijn standpunten over de bekende politieke kwesties – AOW, bezuinigingen, Europa, immigratie, enzovoort – zijn óf nauwelijks bekend óf kunnen in het ene geval als links en in het andere geval weer als rechts worden gekenmerkt. Er is moeilijk een duidelijke lijn in te ontdekken, althans een lijn van het soort dat we gewoon waren te associëren met de liberale (al of niet sociaal, al of niet links), de christendemocratische of de sociaaldemocratische politiek. Voer voor politicologen en politiekfilosofen, maar niet voor mij. Wat mij vooral interesseert is de vraag naar het *hoe* van Wilders’ politiek, minder de vraag naar het *wat*, al was het maar omdat er steeds meer signalen zijn dat een groot aantal PVV-stemmers nauwelijks iets voelt voor Wilders’ felle anti-islampolitiek, met name de

beruchte kopvoddentaks. Mijn stelling is dat het succes van Wilders nauwelijks verklaard kan worden door vooral naar de inhoud van zijn politiek te kijken. Meer nog dan in het geval van Fortuyn, moeten we bij Wilders kijken naar *de manier waarop* hij politiek bedrijft. Niet *wat* hij zegt is cruciaal, maar *hoe* hij het zegt. Dat Wilders door de jaren heen onaantastbaar bleek voor zijn politieke tegenstanders, vooral tijdens debatten in de Tweede Kamer, heeft precies hiermee te maken. Men probeerde hem te bestrijden op de inhoud, men probeerde argumenten aan te dragen waarom zijn standpunten onhoudbaar bleken, niet deugden of zelfs in strijd waren met de Grondwet. Men hield met andere woorden vast aan het ideaal van het politieke spel van uitwisseling van argumenten, van de dialoog, van het hoor en wederhoor. Het soort spel waarover Johan Huizinga schreef in *Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spelelement der cultuur* (1938) en dat hij zag als een noodzakelijke voorwaarde voor het voortbrengen van cultuur: ‘Wedstrijd en vertoning komen dus niet als vermaken uit de cultuur voort, maar gaan eraan vooraf.’ Spel was volgens hem niet tegenovergesteld aan ernst, maar veronderstelde het juist. Wilders’ tegenstanders lijken nooit in de gaten te hebben gehad dat zij, geheel in de zin van Huizinga, nog wel de politiek ‘speelden’ maar Wilders zelf allang niet meer. Sterker nog: het spel zélf heeft hij buitenspel gezet, door principieel geen enkele spelregel te accepteren. Hij speelt zijn eigen spel waaruit elke ernst verdwenen is.

Als het zo uitkomt spreekt Wilders de bewindslieden in de Tweede Kamer rechtstreeks aan. Wanneer de Kamervoorzitter hem eraan herinnert dat een minister nooit rechtstreeks wordt aangesproken, maar altijd via de voorzitter, en andersom natuurlijk, dan overtreedt Wilders deze spelregel gewoon nóg een keer en doet hij er nog een schepje bovenop door een bewindspersoon niet aan te spreken met ‘minister’, maar met ‘meneer’ of ‘mevrouw’, of zelfs met voor- en achternaam. Zo gauw een spelregel aan de orde wordt gesteld – het bekendst is het verzoek van de Kamervoorzitter om de kwalificatie ‘knettergek’ voor minister Vogelaar terug te nemen – dan weet men van tevoren dat Wilders die regel vervolgens nóg eens zal overtreden, desnoods meerdere keren. Niet alleen weet Wilders zich met elke overtreding van de spelregels verzekerd van media-aandacht, iets wat de media moeilijk te verwijten valt, maar wat belangrijker is: met elke overtreding van de spelregels wordt het spel zélf ver-

dacht gemaakt. Het spel van de ‘Haagse politiek’, de ‘oude’ politiek, het politieke spel van de ‘elite’, het spel dat er in de ogen van potentiële PVV-stemmers alleen maar toe lijkt te dienen om politici als Wilders het bedrijven van de ‘nieuwe’ politiek onmogelijk te maken. Wilders maskeert daarmee ook dat hijzelf allang tot de Haagse politieke *inner circle* behoort en het politieke spel veel beter doorgrondt dan iemand als Job Cohen. Vandaar dat hij veelvuldig zijn pijlen richt, voorbij het Haagse, op de *bestuurlijke* elite in Nederland, waar de PVV geen toegang toe heeft, en die door leden van de gevestigde politieke partijen vanuit Den Haag wordt bemand.

Wilders is zich maar al te bewust van de retorische kracht van de herhaling. Het herhalen van het overtreden van parlementaire spelregels, het herhalen van kwalificaties van bevolkingsgroepen en individuen, het herhalen van exact dezelfde korte zinnen. Excuseren zijn politieke tegenstanders zich doorgaans voor herhaling (‘Neem het mij niet kwalijk wanneer ik dit nogmaals moet zeggen ...’), als zou dit een intellectueel zwakgebod zijn, een uiting van ideeënarmoede, en als zou dit het gebod van Huizinga overtreden dat het spel de ernst nooit mag overvleugelen, voor Wilders is de herhaling het spel geworden, met slechts één doel: zijn positie als buitenstaander versterken. Wilders tegenover de elite, de elite van de Haagse politiek, die van de grachtengordel, de ‘zakkenvullers’, ‘baantjesjagers’, de uitbaters van ‘linkse hobbies’, de ‘multiculti’s’, de ‘subsidieslurpers’, de ‘theedrinkers’, ga zo maar door. En vergis ik me niet, dan is het die buitenstaanderspositie waarmee de PVV-stemmers zich identificeren: niet alleen Wilders, ook zij worden in de weg gezeten, door dezelfde mensen die Wilders buiten de orde willen plaatsen, ook zij krijgen evenmin als Wilders de kansen waar ze recht op hebben.

Hoe meer zijn politieke tegenstanders vasthouden aan de dialoog, het ideaal van het uitwisselen van argumenten (Pechthold blijft volhouden dat dit de enige manier is om Wilders weerwerk te bieden), en hoe meer ze Wilders op de inhoud willen bestrijden, hoe sterker Wilders’ positie zal worden van buitenstaander, die in het teken staat van de monoloog: zo kort mogelijk, met zo kort mogelijke zinnen en met een zo beperkt mogelijk idioom. Misschien zijn Wilders’ monologen nog het best te vergelijken met registrale poëzie: gedichten die variërende herhalingen

zijn van een beperkt aantal zins- en argumentstructuren en een beperkt aantal woorden. Inhoudelijk zijn het dan ook variaties op één kernthema. Wilders’ monologen zijn echter vooral variaties op de bevestiging van zijn buitenstaanderschap. Zijn anti-islampolitiek is dan ook bewust van een hoog abstract gehalte. Critici die beweren dat je nooit over ‘de’ islam kunt spreken, begrijpen niet dat dit geen intellectuele fout van Wilders is maar een retorische strategie. Te veel inhoud betekent immers het gevaar van relativering. Sterker nog: de inhoud moet zo beperkt mogelijk blijven, ook met betrekking tot andere politieke kwesties. Want het gaat niet primair om de inhoud, het gaat om het verzamelen van stemmen, van macht. Nu kan men moeilijk beweren dat het zijn politieke tegenstanders niet ook om het verzamelen van stemmen, om de macht zou gaan. Bij Wilders echter zien we dat dit een doel op zichzelf is geworden. Enigszins cynisch zou je kunnen zeggen dat we in het geval van Wilders te maken hebben met de politicus in zijn meest zuivere vorm.

Een van de weinige politieke fouten die Wilders heeft gemaakt, was dan ook toen hij zijn anti-islampolitiek al te concreet maakte, toen hij dus te veel inhoud introduceerde: bij zijn voorstel voor een kopvoddentaks leken zelfs veel van zijn aanhangers plotseling individuele moslimvrouwen en moslimmeisjes voor zich te zien, mensen die zij kennen misschien, als burens of als medewijkbewoners. En had Wilders niet voortdurend beweerd dat hoofddoekjes symbolen van onderdrukking zijn en moslima’s dus slachtoffers van een verwerpelijke ideologie? Dan zouden deze vrouwen, als de kopvoddentaks wordt ingevoerd, dubbel gestraft worden: dubbel slachtofferschap als gevolg van een maatregel van de PVV. Alleen omdat Wilders’ strategie van het articuleren van zijn buitenstaanderschap zo succesvol is, heeft dit uiteindelijk nauwelijks gevolgen gehad voor zijn geloofwaardigheid binnen eigen kring. In Huizinga’s termen zou je kunnen beweren dat de ernst even in het spel was teruggekeerd, waaruit hij definitief en effectief leek te zijn geweerd.

Martin Luther King buite de kracht van de stijlfiguur van het parallelisme (het herhalen van op dezelfde manier gebouwde zinnen) maximaal uit in misschien wel de beroemdste toespraak van de twintigste eeuw: *I have a dream*. Wilders doet dat vaak ook, en ook weer effectief, maar vooral door de herhaling van zinnen die beginnen met *Nee...* of *Weg*

met... Opnieuw passen zijn politieke tegenstanders een dergelijke stijlfiguur maar heel zelden toe, zoals elke vorm van herhaling, en opnieuw omdat het lijkt af te leiden van waar het werkelijk om zou gaan: de inhoud. Het lijkt wel of zij net zo beducht zijn als Thomas Mann die ooit zei bang te zijn voor een teveel aan literatuur, wat neerkwam op een teveel aan verleiding door de vorm (daar doelde Wagner ook op toen hij zei dat wanneer zijn muziek zou worden uitgevoerd zoals het moet, zij eigenlijk verboden zou moeten worden). Een teveel aan retorische figuren wordt blijkbaar alleen maar toegestaan in een positieve en hoopvolle toespraak met het karakter van een gebed, of een gospelsong, zoals in Kings *I have a dream*.

In een van zijn grote toespraken liet Den Uyl het gevaar van een teveel aan literatuur daar waar het, althans volgens hem, hoorde: in de literatuur zelf. Hij sloot af met het citeren van Han G. Hoekstra's *De ceder*, met de tweemaal herhaalde regel 'Ik heb een ceder in mijn tuin gepland'. In dit geval en in dat van King dient het effect van de vorm de goede zaak, de boodschap van de hoop. Maar de retorische middelen maken hier niet de boodschap uit. Ze dragen die boodschap én verleiden tot die boodschap, dat wel, en hoe. Pas wie dit begrijpt, begrijpt ook het spel dat door Wilders wordt gespeeld: *de herhaling zelf is de boodschap*. Herhaaldelijk lijkt Wilders dit ook te motiveren door te zeggen dat niemand naar hem luistert, waaraan hij dan uiteraard toevoegt dat ook naar zijn aanhang niet wordt geluisterd. En wie niet luistert, die moet maar voelen. Dus niet één keer de Partij van de Arbeid omdopen tot de Partij van de Arabieren, maar tientallen keren. Niet één keer zeggen: 'Dit kabinet is een ramp voor Nederland', maar tientallen keren. Niet één keer spreken over 'Marokkaanse straatterroristen', maar honderden keren. En wie verbaast zich er dan nog over dat zijn politieke tegenstanders, onder wie Pechtold, plotseling gaan spreken over 'Marokkaans straattuig' (nog net niet over straatterroristen). Niet dat hun de ogen is geopend met betrekking tot dit maatschappelijke probleem, het zijn Wilders' herhalingen die hun werk hebben gedaan. Schoorvoetend proberen ook zij eens de toon de muziek te laten maken. Maar juist bij hen klinkt die toon vals, met als gevolg, opnieuw, dat Wilders' positie alleen maar wordt versterkt.

Zowel Hans de Bruijn als Jan Kuitenbrouwer hebben dit voorjaar in respectievelijk *Geert Wilders in debat. Over framing en reframing van een politieke boodschap* en *De woorden van Wilders. Hoe ze werken*, het concept *framing* geïntroduceerd (ontleend aan het werk van George Lakoff) in een poging te laten zien hoe Wilders te werk gaat. Frames zijn mentale constructies die bepalen hoe we de wereld zien. Volgens Hans de Bruijn staat bij Wilders het 'probleem- en ideologieframe' voorop. Het bestaat uit twee elementen: alledaagse problemen met betrekking tot criminaliteit en de veronderstelde fascistische ideologie van de islam. Beide elementen worden door Wilders voortdurend met elkaar in verband gebracht. 'Wanneer er een relatie is tussen alledaagse ellende en de islam, wordt de islam als vanzelf inktzwart gedachtegoed' (27), aldus De Bruijn. Toegegeven: het begon met de islamkritiek, en het lijkt er nog steeds over te gaan, maar gaandeweg is minder de *inhoud*, die altijd al vrij beperkt was, dan de *herhaling* ervan voor Wilders van belang geworden: niet naar *wat* er niet geluisterd zou worden is belangrijk, maar *dat* er niet naar Wilders zou worden geluisterd. De inhoudelijke beperktheid en de herhaling zijn dan ook onlosmakelijk met elkaar verbonden. We zagen hoe een teveel aan inhoud, de kopvoddentaks, een potentieel gevaar vormt voor Wilders' politiek, voor zijn strategie om zich als buitenstaander te profileren. Want met dat buitenstaanderschap is het dat zijn aanhang zich primair identificeert. Alleen zo is te verklaren dat Wilders stemmen trekt in dorpen en kleine steden waar nauwelijks tot geen immigranten wonen.

Onderzocht zou moeten worden in hoeverre en in welke mate deze stemmers zich inderdaad buitenstaander voelen. Wellicht biedt Mark Bovens' en Anchrit Willes *Diploma democracy. On the tensions between democracy en meritocracy* (2009) hiertoe de aanknopingspunten, want zij hebben het over de schaduwkanten van de meritocratie, over de kloof tussen hoogopgeleide burgers (Wilders' 'doctorandussen') die internationaal zijn georiënteerd en toegang hebben tot allerlei maatschappelijke netwerken aan de ene kant, en aan de andere kant de betrekkelijk laagopgeleide burgers die geen kranten lezen, alleen naar commerciële programma's kijken, maatschappelijk nauwelijks actief zijn en voor wie de internationalisering vooral een bedreiging betekent, laat staan kansen biedt. Zij zijn degenen die zich buitengesloten voelen, een gevoel dat Wilders dus niet zozeer verwoordt, als wel *acteert*, in een politiek spel waaruit

elke vorm van ernst is verdwenen, waarin de inhoud secundair is geworden. Het is de vorm die de betekenis van zijn politiek uitmaakt. De politieke fout die Wilders’ politieke tegenstanders maken is dat het hem, ondanks alles, ondanks de vorm, toch in de eerste plaats om de inhoud zou gaan.

Hoe interessant en verhelderend de analyses van Kuitenbrouwer en De Bruijn ook zijn in hun toepassing van het frameconcept, zij blijven zich nadrukkelijk bewegen op het niveau van de inhoud waar zij een abstract niveau, dat van de frames, aan toevoegen. Zij brengen zo vooral een ordening aan in Wilders’ politieke uitspraken. Daarmee zullen zij het succes van Wilders niet kunnen verklaren omdat ze impliciet ook vasthouden aan het ideaal van de dialoog. Maar Wilders’ herhalingen-omde-herhalingen zijn juist bedoeld om die dialoog te ontwijken en te voorkomen, ze zijn de vijand van de dialoog, de vijand van een politiek opgevat als het erkennen, organiseren en het in goede banen leiden van verschillen tussen bevolkingsgroepen binnen een samenleving, of die verschillen nu cultureel, religieus, etnisch, regionaal of sociaaleconomisch zijn. Die verschillen zullen altijd blijven bestaan en bovendien in de loop van de tijd steeds van karakter veranderen. Maar het ideaal van een politiek die verantwoording aflegt van deze verschillen, hoe moeilijk ook te realiseren, zeker in deze tijden die definitief de verzuiling voorbij zijn, dat ideaal blijft bestaan. Toch? De vraag is nu of Wilders de kansen van dit ideaal serieus bedreigt. Als buitenstaanders delen Wilders en zijn aanhang dit ideaal in elk geval niet.

J. H. de Roder is essayist en als universitair docent verbonden aan de vakgroep Letteren & Kunst van de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit Maastricht. In 2003 ontving hij de vijfjaarlijkse essayprijs van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde.

© De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.